

IJseend en Grauwe Gors nieuw in het BSP: wat weten we en wat nog niet?

IJseend, Lauwersoog 6-11-2006 Foto: Rein Hofman

Sinds de start van het Bijzonder Soorten Project niet-broedvogels (BSP) is de soortenlijst geleidelijk gegroeid. Op 1 januari 1989 stonden 56 soorten op de lijst, op dit moment zijn dat er exact 100 (exclusief Ooievaar en Grote Kruisbek waarvan we alleen waarnemingen uit resp. 1989-2003 en 1993-2001 verzamelen). Op 1 januari 2007 zijn maar liefst vijf nieuwe soorten aan de lijst toegevoegd. Van twee nieuwe soorten laten we hieronder zien dat het samenvoegen van verschillende databases al een redelijke indruk geeft van het voorkomen, maar dat nog lang niet alles bekend is.

Vijf nieuwe BSP-soorten

In een vorige SOVON-Nieuws (2006-3) was al te lezen dat Zwarte Zeekoet vanaf 1 januari 2007 niet meer door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) beoordeeld wordt en dat ook de uitstervende Kuifleeuwerik nieuw op de BSP-lijst is. In januari heeft de CDNA besloten ook Kleinst Waterhoen van de beoordeellijst af te halen (omdat er, inclusief jongen, vanaf 1980 meer dan 50 vogels in ons land waargenomen zijn; N. van Duivendijk). De andere twee soorten die zijn toegevoegd aan de BSP-lijst zijn IJseend en Grauwe Gors. Voor de drie schaarse soorten, IJseend, Kuifleeuwerik en Grauwe Gors, geldt dat waarnemingen vanaf 1 januari 1989 welkom zijn. Dus: geef ze door via www.sovon.nl of zet ze op formulier!

Losse waarnemingen

Om een indruk te krijgen van het voorkomen van IJseend en Grauwe Gors hebben we waarnemingen gecombineerd van verschillende websites: Waarneming.nl, DutchBirding.nl (Dutch Birding Association) en Trektellen.nl. Waarnemingen die binnen het BSP binnenkwamen (hoewel de soorten nog niet op de lijst stonden, werden ze soms wel gemeld!) zijn eveneens opgenomen. IJseenden waargenomen tijdens de landelijke watervogeltellingen zijn buiten beschouwing gelaten bij het bepalen van het seizoenspatroon, omdat dit een vertekend beeld zou geven (piekjes rond het midden van de maand), maar wel gebruikt voor de verspreidingskaart.

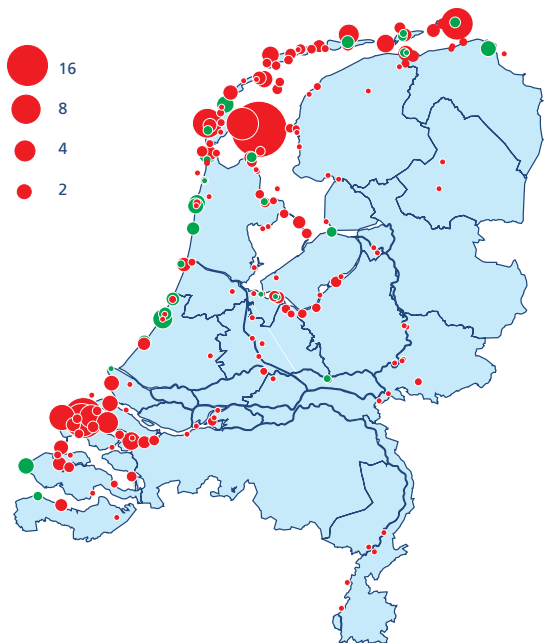
IJseend: fraaie wintergast uit het hoge noorden

De precieze herkomstgebieden van IJseenden zijn onbekend. De soort broedt circumpolair en bereikt in ons land de zuidgrens van zijn overwinteringsgebied. Vermaard is de Oostzee met zijn 4 miljoen overwinteraars. Van de 1749 Nederlandse waarnemingen heeft 12,1% betrekking op trekkers. Omdat

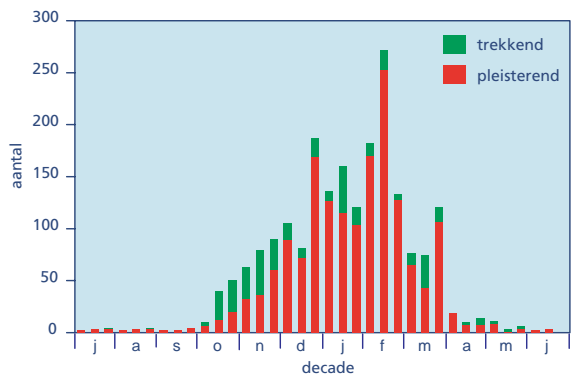
Watervogeltellingen (alleen pleisterende vogels) en Trektellen.nl (alleen trekkers) dit aandeel sterk beïnvloeden, is het waarschijnlijk beter een percentage te berekenen over de andere bronnen (6,9% trekkers). De belangrijkste pleisterplaatsen zijn de westelijke Waddenzee en de Voordelta (Brouwersdam en omgeving) (figuur 1). Langs de Hollandse Kust worden vrijwel alleen trekkers gemeld, in het binnenland is de soort zeldzaam en gaat het meest om solitaire vogels in het IJsselmeergebied, de Randmeren en de Grote Rivieren. Tussen begin oktober en eind december bouwt de winterpopulatie zich op en worden (vooral in oktober-november) relatief veel trekkers gemeld. Na februari vindt de terugtrek plaats, en van april tot en met september worden zelden IJseenden in ons land waargenomen (figuur 2).

Fraaie groepen pleisteraars zijn - meest tijdens watervogeltellingen - gemeld op het open water van de westelijke Waddenzee (210 op 29 december 1995 halverwege de Afsluitdijk, 122 op 12 februari 2004 ter hoogte van Oosterend, Texel), nabij Rottumeroog (78 op 20 december 1994) en in de Noordzee voor de Brouwersdam (65 in twee groepen op 27 maart 1989 en 52 op 10 januari 2004). Meer dan 10 trekkers per teldag is een zeldzaamheid (o.a. 17 op 14 maart 2004 langs Texel, 12 op 19 februari 2005 langs Camperduin).

Zoals bij alle eendensoorten zijn (adulte) mannetjes IJseend fraaier getekend dan vrouwtjes, al was het alleen al vanwege de lange staart en tweekleurige snavel. Het optellen van het maximum aantal mannen en vrouwen per atlasblok geeft 185 mannen en 191 vrouwen (49,2% man). Indien alleen meldingen worden genomen waarbij zowel mannen als vrouwen zijn opgegeven, is de verdeling nagenoeg eender (51,4% man van 173 ex.). Wanneer echter alle vogels in de database worden opgeteld (ook de dubbele), ontstaat een mannenoverschot (66,5% man van 844 ex.). Het lijkt erop dat evenveel man-

Figuur 1. Verspreiding van IJseend in 1992/93 - 2006/07 (juli t/m juni). Bronnen: Waarneming.nl, DutchBirding.nl, Trektellen.nl, BSP en watervogeltellingen SOVON. Rood: ter plaatse; groen: trekkend (gemiddeld seizoensmaximum per atlasblok).

Figuur 2. Seizoenspatroon van IJseend met aantal pleisteraars (som van het maximum per decade per atlasblok) en trekkers. Bronnen: Waarneming.nl, DutchBirding.nl, Trektellen.nl en BSP (1992/93 - 2006/07).

BSP contactpersonen

Martin van Leest heeft aangegeven te moeten stoppen als contactpersoon van het Bijzondere Soorten Project (BSP) niet-broedvogels in District 15 (Brabant-West). Martin, heel hartelijk dank voor je inspanningen! Goed nieuws is dat er direct een opvolger is, Hans van der Sanden uit Breda, zodat alle districten voorzien zijn van een regionaal aanspreekpunt. Hans, erg leuk dat je het bent gaan doen en veel plezier in je district. Zie voor een overzicht van de contactpersonen www.sovon.nl (of bijvoorbeeld SOVON-Nieuws 2006-3).

Grauwe Gors. Foto: Rein Hofman

nen als vrouwen ons land aandoen, maar dat mannetjes vaker worden doorgegeven, wellicht omdat ze meer waarnemers trekken.

Grauwe Gors: wintergroepen en trekkers (uit het zuiden?)

Na een decennia-lange afname staat de Grauwe Gors als broedvogel op het randje van uitsterven. De broedpopulatie werd in 1975 geschat op 1200-1250 paren, in 2005 op hooguit 15-20.

Van de in totaal 665 waarnemingen heeft 42,1% betrekking op trekkers. Zonder de data van Trekellen.nl wordt een realistischer percentage berekend (12,9%). De afgelopen vijf jaar zijn de meeste (86%) pleisteraars gemeld uit Zuid-Limburg (figuur 3). In de drie voorgaande decennia werden op meer plaatsen in het binnenland Grauwe Gorzen gemeld (zie bijv. Grote Rivieren). Het gaat weliswaar om een langere periode, maar het aantal waarnemingen is vergelijkbaar (42% pleisteraars) en het geeft daarmee wel enig inzicht in veranderingen in de verspreiding.

Trekkende Grauwe Gorzen zijn in kleine aantallen in het gehele land gemeld. De voorjaarstrek (maart-mei) is veel uitgesprokener dan de najaarstrek (september-november), maar komt grotendeels op het conto van telpost Breskens (figuur 4).

In het voorjaar worden pleisteraars gemeld tot in mei (meestal kortstondig zingende vogels). De meeste pleisterende Grauwe Gorzen zijn in 2002-06 gemeld in Zuid-Limburg bij Sibbe (58%) en Amby-Maastricht (25%). Enkele akkers bij Sibbe zijn in november 2002 ingericht als hamsterreservaat, waarbij graan op een oppervlakte van 175 ha niet wordt geoogst. Deze voedselbronnen voor zaadeters werden snel ontdekt door overwinterende Kneuen, Groenlingen, Geelgorzen en Grauwe Gorzen. In het reservaat werden maximaal 122 Grauwe Gorzen geteld, op 17 februari 2004 (figuur 5; B. van Noorden & R. van Dongen, Provincie Limburg). In sommige winters neemt het aantal vogels van oktober tot februari geleidelijk toe (2002/03, 2003/04) terwijl de gorzen in andere winters (2004/05, 2005/06) al in januari verdwenen waren. De tellingen in de afgelopen winter gaven voor het eerst een piek in januari (77 ex.). Iets westelijker, nabij Amby-Maastricht, ligt een tweede hamsterreservaat en ook hier profiteren Grauwe Gorzen van

het voedselaanbod (o.a. 50 op 3 februari 2005; J. van der Coelen). Buiten deze twee akkergebieden zijn groepen tegenwoordig zeldzaam. Opvallend genoeg zijn er de laatste jaren wel weer meldingen van beide oevers van de Westerschelde, uit gebieden als Saeftinge (8 op 30 november 2004; A. Wieland), Zuidgors bij Ellewoutsdijk (6 op 20 december 2006 en 21 januari 2007; M. Hoekstein) en Paulinaschor bij Terneuzen (18 op 31 januari 2007 en 3 februari 2007, 15 op 10 februari 2007; P. Dhaluin, M. Capello, T. Luiten). Ook 'vroeger', toen de soort er nog broedde, werden er wintergroepen gemeld (figuur 3).

Waar de Limburgse en Zeeuwse wintervogels vandaan komen, is onbekend, maar een Belgische (Noord-Franse?) herkomst ligt voor de hand. In Vlaanderen neemt het aantal broedvogels eveneens af, maar is de populatie toch nog vrij omvangrijk (850-1100 paren in 2000-02), met kernen in het zuidwesten en zuidoosten. De meest zuidoostelijke uitlopers bevinden zich op slechts 15 km van de Limburgse hamsterreservaten (B. van Noorden). In het Rijnland, de Duitse regio die aan Limburg grenst, broedden in 1998-2000 50-100 paren, waarvan slechts een enkeling dicht bij de grens. Ook hier neemt de soort sterk af. Deze vogels zouden vooral in Zuidoost-Frankrijk overwinteren.

Waarom opname in het BSP?

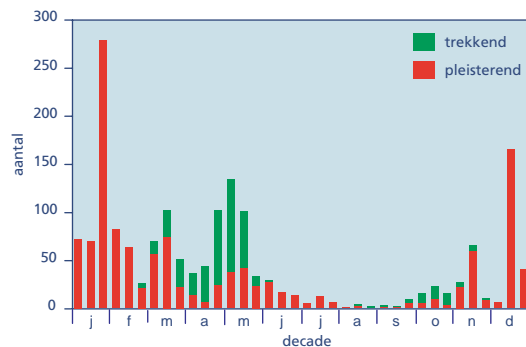
Het samenvoegen van waarnemingen uit verschillende websites geeft al een aardig beeld van het voorkomen van IJseend en Grauwe Gors (en van de derde nieuwe 'schaarse soort', Kuifleeuwerik). Waarom dan toch opname in het BSP?

De belangrijkste reden is dat het beschikbare materiaal het niet toelaat iets te zeggen over de aantalsontwikkeling. Het BSP heeft als voordeel dat er iedere maand een vrij continue stroom waarnemingen binnenkomt waarmee, zo leert de ervaring, (regionale) trends kunnen worden berekend (zie bijvoorbeeld sterke afname van de IJsgors; SOVON-Nieuws 2006-4). Bovendien is de waarneemingspanning, vergeleken met andere projecten (watervogeltelling, PTT), evenwichtig over het jaar verspreid, wat een realistischer seizoenspatroon oplevert.

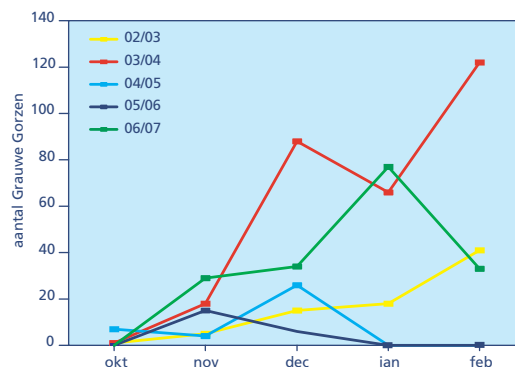
Arjan Boele & Erik van Winden

Figuur 3. Verspreiding van Grauwe Gors. Bronnen als in figuur 2. Blauw: ter plaatse 2002-06; groen: trekkend 2002-06; rood: ter plaatse 1971-2001 (maximum per atlasblok).

Figuur 4. Seizoenspatroon van Grauwe Gors met aantal pleisteraars (som van het maximum per decade per atlasblok) en trekkers. Bronnen als in figuur 2. Tellingen bij Sibbe zijn slechts gedeeltelijk opgenomen (volledige aantallen in figuur 5).

Figuur 5. Aantal Grauwe Gorzen in Hamsterreservaat Sibbe, Zuid-Limburg in 2002/03 - 2006/07. Bron: B. van Noorden & R. van Dongen, Provincie Limburg, afdeling Landelijk Gebied.